

Bolyai Farkas csillagászata

The astronomy of Farkas Bolyai

SZENKOVITS Ferenc

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Matematika és Informatika Kar,
Magyar Matematika és Informatika Intézet, Kolozsvár
e-mail: ferenc.szenkovits@ubbcluj.ro

Abstract

Today, Farkas Bolyai is mostly remembered for his excellent mathematical and literary work. His outstanding mathematical activity culminated in his two-volume compendium, Tentamen. His literary works have survived through his printed dramas. The Hungarian Society of Scholars (from 1840 the Hungarian Academy of Sciences), initiated in 1825 and established in 1830 based on the donation of István Széchenyi, also elected him a corresponding member of the mathematics department in 1832.

However, Farkas Bolyai was not only interested in mathematics and drama. We know that he wrote poems, produced ethnographic and forestry works, was involved in the creation of a model farm, including an orchard and a vineyard, and made wine. The efficient stoves he designed were famous. He acted in plays, dabbled in painting, played the violin, and even tried renting a pub. He also greeted Emperor Franz Joseph with a welcoming poem in 1852 in Marosvásárhely, on behalf of the teaching community of the Reformed College.

Of course, we cannot forget that Farkas Bolyai's son was the outstanding star of Hungarian science, János Bolyai, whose careful upbringing and teaching laid the foundation for his path to success, and by publishing the Appendix summarizing the new theory of space and sending it to Gauss, he significantly contributed to the introduction of his son's epoch-making work.

In addition to his many interests, he chose teaching as his profession for almost five decades. He taught mathematics, physics and chemistry in the former Reformed College that bears his name today. From his surviving manuscripts, we can see that he also taught astronomy as part of his physical knowledge. He made notes for his lectures, initially in Latin, and then did pioneering work in the development of the Hungarian technical language. In his notes, he tried to keep up to date with the latest discoveries of astronomers, using, for example, his friendship with the great Gauss.

The aim of my lecture is to revive some aspects related to astronomy from the life and work of Farkas Bolyai.

Kivonat

Napjainkban Bolyai Farkasra többnyire kiváló matematikai és irodalmi munkássága révén emlékeziünk. Kiemelkedő matematikusi tevékenysége a kétkötetes összefoglaló művében, a Tentamenben csúcsosodott ki. Irodalmi alkotásai pedig a nyomtatásban közölt drámái révén maradtak fenn. A Széchenyi István felajánlása alapján 1825-ben kezdeményezett és 1830-ban létrehozott Magyar Tudós Társaság (1840-től Magyar Tudományos Akadémia) is a matematikai osztály levelező tagjává választotta 1832-ben.

Bolyai Farkas viszont nem csak matematikával és drámaírással foglalkozott. Tudjuk róla, hogy írt verseket, készített néprajzi és erdészeti munkákat, foglalkozott mintagazdaság létrehozásával, benne gyümölcsössel, szőlőssel, készített bort, híresek voltak az általa tervezett jó hatékonyságú kályhák, szerepelt színjátékban, kacérkodott festéssel, hegedült, még kocsma bérléssel is próbálkozott, de Ferenc József császárt is ő köszöntötte üdvözlő verssel 1852-ben Marosvásárhelyen, a Református Kollégium tanári közössége nevében.

Természetesen nem feledkezhetünk meg arról, hogy Bolyai Farkas fia volt a magyar tudomány kiemelkedő csillaga Bolyai János, akinek gondos nevelésével és tanításával megalapozta útját a siker felé, és a tér új elméletét összefoglaló Appendix kiadásával, Gausshoz való elküldésével jelentősen hozzájárult fia korszakalkotó munkájának megismertetéséhez.

Sokirányú érdeklődése mellett hivatásként majd öt évtizeden át a tanári pályát választotta. A ma nevét viselő, egykori Református Kollégiumban tanított matematikát, fizikát és kémiát. Fennmaradt kézírataiból láthatjuk, hogy

a fizikai ismeretek részeként csillagászatot is tanított. Jegyzeteket készített előadásaihoz, kezdetben latin nyelven, majd úttörő munkát végzett a magyar szaknyelv kialakításában is. Jegyzeteiben igyekezett napirenden lenni a csillagászt legfrissebb felfedezéseivel, ehhez felhasználva például a nagy Gauss-hoz fűződő barátságát is. Előadásom célja néhány csillagászattal kapcsolatos aspektus felelevenítése Bolyai Farkas életéből, munkásságából.

Gündischné Gajzágó Mária és Szenkovits Ferenc (eds.) *Bolyai Farkas fizikája és csillagászata*, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest, 2013. (ISBN 978-615-5365-01-0)